
**ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ
ПРАВознавство. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ**

УДК 94(477) «1941/1942»

Рябий Сергій Михайлович,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7854-4193

**ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НКВС УРСР
НА ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД НІМЕЦЬКО-НАЦИСТСЬКИХ ОКУПАНТІВ
ТЕРИТОРІЯХ НАПРИКІНЦІ 1941 – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1942 РОКІВ**

У статті розглядаються історико-правові аспекти діяльності органів НКВС УРСР під час німецько-радянської війни на одному із переломних етапів розвитку держави та суспільства на звільнених від німецько-нацистських окупантів територіях наприкінці 1941 – першій половині 1942 років. На основі аналізу архівних відомчих нормативних та звітних матеріалів розкриваються завдання, що ставилися перед органами системи НКВС УРСР у зв'язку зі звільненням окремих територій. Підкреслюється актуальність вивчення та можливе використання позитивного досвіду минулого в сучасних умовах.

Ключові слова: німецько-радянська війна, звільнені території, органи НКВС, діяльність, наказ, директиви.

Обґрунтовуючи актуальність звернення до визначених у назві статті питань, автор цілком підтримує думку, висловлену нещодавно знаними вітчизняними фахівцями у сфері історії правоохоронних органів професорами О.Н. Ярмишем і В.А. Греченком: «Якщо розглядати тисячолітню історію органів охорони правопорядку в цілому, – пишуть науковці, – то найбільший науковий та практичний інтерес серед усіх періодів їхньої діяльності становлять переломні етапи розвитку держави та соціуму. Тому аналіз саме цих періодів дає змогу більш глибоко та всебічно виявити, переосмислити та узагальнити роль і місце зазначених органів у загальній генезі держави та її інституцій, виявити кореляцію між викликами конкретного часу та перетвореннями у діяльності цих органів» [1, с. 5–6].

Саме таким періодом, який потребує уваги дослідників, можна вважати час німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Різні аспекти організації та діяльності НКВС УРСР та його складових (органів держбезпеки, міліції, військ тощо) у воєнні роки докладно розглядалися в дисертаціях В.Т. Окіпнюка, С. А. Саблука, О.М. Калюка, Д.Б. Лабоженка, О.В. Пристайко, книгах і статтях О.М. Бандурки, В.А. Греченка, О.Н. Ярмиша та

інших науковців. Проте, на нашу думку, далеко ще не всі «лакуни» вітчизняної історії воєнної доби закриті, досліджені достатньо глибоко.

Прикладом може бути широкий комплекс найскладніших проблем, що стояли перед державою в процесі звільнення українських земель від німецько-нацистських окупантів та їх сателітів. Переважна більшість наявних наукових розвідок стосується періоду 1943–1944 років. І це зрозуміло: саме тоді під рішучим наступом радянських військ була звільнена повністю територія республіки. Однак не слід забувати, що перший досвід діяльності на деокупованих територіях УРСР здобувався ще наприкінці 1941 – в першій половині 1942 років, як наслідок великого наступу під Москвою, контрудару під Ростовом та низки інших операцій Червоної армії. Діяльність державного апарату, в тому числі органів НКВС, в ході цих подій висвітлена у науці дуже мало. Така історіографічна ситуація стала результатом низки чинників: передусім, за радянських часів, з цілком зрозумілих причин ідеологічного характеру, аж ніяк не підтримувалися з боку влади спроби науковців досліджувати початковий період війни з воєнними поразками, колосальними втратами територій та всім іншим «негативом». По-друге, в силу надзвичайно складних умов першого етапу воєнного лихоліття не сформувався належний репрезентативний корпус архівно-документальних джерел, який достатньою мірою відбивав би організацію та діяльність органів НКВС УРСР у другій половині 1941 року та упродовж наступного року. Щоб уявити собі реальну ситуацію тих часів, достатньо просто назвати місця дислокації республіканського наркомату: з початку війни – Київ, з вересня 1941 року – Харків, з кінця жовтня – м. Старобільськ та с. Мілове Ворошиловградської обл., липень 1942 року – Ворошиловград, із серпня – м. Енгельс Саратовської обл. (РРФСР). Не сприяла системному накопиченню, концентрації і відповідному зберіганню відомчої документації наступна обставина: протягом 1941–1953 років наркомати (міністерства) внутрішніх справ та державної безпеки неодноразово розділялися, а потім знову об'єднувалися (і кожного разу – причому не завжди продумано – ділилися не тільки службові будівлі, інше майно, особовий склад, а й архіви).

Отже, зважаючи на зазначене, намагатися всебічно висвітлити роботу органів НКВС УРСР у початковий період війни – справа дуже непроста. Тим не менш, це варто робити. І не тільки заради усунення ще однієї «білої плями» у нашій історії. Це треба й для вивчення та можливого використання досвіду минулого в сучасних умовах: адже проблеми, з якими нині стикаються наші спецслужби, поліція, Національна гвардія, інші правоохоронні органи при звільненні від російських окупантів українських територій, багато в чому схожі з тим, що мало місце на нашій землі наприкінці 1941 – початку 1942 років, за результатами перших контрнаступальних операцій радянських військ.

Автор поставив собі за мету на основі аналізу опублікованих та віднайдених в архівах відомчих нормативних і звітних матеріалів розкрити нові завдання, що ставилися перед органами системи НКВС УРСР у зв'язку зі звільненням окремих територій від окупантів, та деякі результати їх виконання наприкінці 1941 – у першій половині 1942 років. Перш ніж переходити до конкретного розгляду поставленої проблеми, доцільно охарактеризувати структуру та реальний стан центрального апарату республіканського наркомату на початок досліджуваного періоду. Слід наголосити, що на перебудову цен-

трального апарату та місцевих органів, переміщення кадрового складу кардинальний вплив справляли зміни обстановки на фронті, несподівані прориви ворожих військ, величезні територіальні втрати. Особливо негативні наслідки мала катастрофічна поразка радянських військ під Києвом і далі східніше у вересні – жовтні 1941 року. Достатньо сказати, що в цей період опинилися в оточенні нарком В.Т. Сергієнко, його заступники Т.А. Строкач, Р.В. Крутов та І.І. Горбенко, виходили вони на радянську територію у різні терміни, кожний своєю дорогою. Взагалі з 1835 співробітників НКВС УРСР, які опинилися в оточенні у вересні 1941 р., на 15 листопада вдалося вийти та прибути у розпорядження наркомату лише 388 чол. [2, с. 22; 1, с. 9].

Станом на листопад 1941 р. реорганізований апарат НКВС УРСР мав у своєму складі: 1-е управління, яке займалося розвідувальною діяльністю. До штату підрозділу входило 54 особи. Залежно від ситуації, яка складалася в умовах воєнного стану, управління збільшувалося до 110–120 осіб та підлягало використанню у роботі з проведення розвідки на території супротивника. Зокрема, близько 80 співробітників використовувались у роботі оперативно-розвідувальних груп, які перебували безпосередньо на лінії фронту з дислокацією по місцю розташування штабів армій, а близько 40 осіб перебували у місці дислокації апарату НКВС УРСР і мали здійснювати координацію роботи зазначених груп. 2-ге управління – виконувало функції із контррозвідувальної діяльності. До його штату входило близько 120 співробітників. Управління зберігалось повністю і використовувалось безпосередньо на лінії фронту, створюючи контррозвідувальні групи при штабах армій. Для координації їхньої діяльності в апараті НКВС УРСР залишалось 35–40 співробітників. 4-й відділ займався організацією та діяльністю партизанських загонів. Його штат становив 48 осіб і в подальшому збільшувався до 80 співробітників. Місцем дислокації був штаб Південно-Західного Фронту. 4-й спецвідділ (урядового зв'язку) – штат у кількості 17 співробітників повністю зберігався. 3-є управління (секретно-політичне), на яке покладалось оперативне обслуговування об'єктів, що збереглися, але були евакуйовані на території інших республік СРСР. Також до складу НКВС УРСР входили: Головне управління міліції, управління таборів і колоній, адміністративно-господарське управління, 1-й спецвідділ (обліково-статистичний), 2-й спецвідділ (радіорозвідка та радіоконтррозвідка), 5-й спецвідділ (шифрувальної та дешифрувальної роботи), відділ кадрів, фінансовий відділ. Указані підрозділи в цілому використовувались за призначенням, але їхні штати були значно скорочені. Підлягали ліквідації Управління пожежної охорони, тюремне управління, 3-й спецвідділ (зовнішнього спостереження) [1, с. 7; 2, с. 21–22]. Продовжували працювати (хоч у зміненому вигляді і зі значним кадровим некомплектom) Управління НКВС по Ворошиловградській, Сталінській та Харківській областях).

У розглядуваний період, у результаті катастрофічних воєнних невдач СРСР, залишення при відступі величезних територій з багатомільйонним населенням, великими промисловими ресурсами, над самим сталінським режимом нависла смертельна небезпека, тож влада була змушена піти на серйозні зміни, зокрема послабити політику масових політичних репресій, що складала суть діяльності НКВС у 30-х роках. На перший план висунулися завдання рішучої боротьби зі справжнім ворогом. Про це свідчить і

зміст нормативних документів про завдання органів НКВС на звільнених від окупантів територіях.

Першим з них був наказ наркома внутрішніх справ СРСР Л.П. Берії від 12 грудня 1941 року, в якому він вимагав від начальників Управлінь НКВС прифронтових областей «з метою відновлення революційного порядку та організації оперативно-чекістської роботи» у звільнених місцевостях «негайно комплектувати відповідні міські, районні відділи (відділення) НКВС». На допомогу їм слід було виділяти належну кількість військ НКВС. При вступі на звільнену територію органи НКВС мали організувати «виявлення та вилучення» агентури німецьких розвідувальних органів, яку буде залишати противник для підривної роботи в радянському тилу. Для цього нарком вважав за необхідне, зокрема, «через агентів, інформаторів, партизан, а також чесних громадян встановити та заарештувати зрадників і провокаторів, як тих, що перебували на слубі у німецьких властей, так і тих, хто сприяв їм у проведенні активних заходів і переслідування партійно-радянського активу і чесних радянських громадян». Берія також вимагав від органів НКВС «організувати охорону громадського порядку, боротьбу з бандитизмом, грабежами і спекуляцією», із залученням, за необхідності, виділених військ НКВС. Особливу увагу слід було приділити, разом з транспортними відділами НКВС, безпеці руху поїздів. Вимагалось також при кожному відділі НКВС «організувати тюремні приміщення і налагодити роботу міліції» [2, с. 113]. Окремо ставилось завдання з виявлення та вилучення у населення вогнепальної зброї і радіоапаратури. Разом із агентурно-інформаційною роботою слід було «негайно розгорнути слідчу роботу щодо осіб, причетних до антирадянської діяльності, яких негайно заарештовувати і віддавати до суду». Перед начальниками відділів кадрів НКВС СРСР та НКВС–УН-КВС відповідних республік, країв та областей ставилось завдання «мати підготовлений резерв співробітників для забезпечення своєчасного формування органів НКВС місцевостей, що звільнялися від противника» [2, с. 113–114].

Вимоги союзного НКВС уже через кілька днів (16 грудня) були конкретизовані у директиві за підписом заступника наркома внутрішніх справ УРСР Савченка. Важливою особливістю цього документа є детальне розкриття підготовчих заходів з тим, щоб діяльність новостворюваних органів НКВС могла бути розгорнута на звільнених територіях негайно (цьому мала передувати різнобічна копітка робота з організаційного, кадрового, інформаційного забезпечення) [2, с. 115–116]. У директиві здійснена спроба викласти більш-менш систематично «основні завдання міських та районних апаратів на звільненій від противника території» – від «негайного вжиття заходів, що забезпечують революційний порядок і нормальну роботу партійних, радянських і громадських організацій та установ» до «виявлення залишених фашистами в диверсійних цілях зброї, закладених мін, отруєних питних джерел і продуктових баз та складів». І, хоч цей перелік, на нашу думку, ще не був досконалим (у подальшому він доповнювався), варто звернути увагу на деякі позиції. Окремо наголошувалось, що при виявленні «всіх ворожих елементів» мати на увазі «можливість залишення німцями на нелегальному становищі своєї агентури з оунівців-західників, українських націоналістів інших районів УРСР та інших антирадянських осіб (церковників, сектантів тощо)». Заслуговує на

увагу і завдання «виявляти і за можливістю обов'язково документувати (шляхом опитування очевидців і постраждалих, фотографування, складання актів та ін.) всі найбільш характерні факти звірств, розбою, насильства, грабежу, що мали місце з боку фашистських окупантів».

Щодо виконаної роботи і стану справ на звільненій території, Савченко вимагав повідомляти йому щоденно спеціальними доповідними записками, а в п'ятиденний термін – плани заходів із зазначенням наявності та зазначеної розстановки оперативних сил [2, с. 116–117].

Ще один, на нашу думку, найбільш значущий документ цієї серії, в якому сформульовані завдання органів НКВС на звільнених територіях у досліджуваній період, – це видана 18 лютого 1942 року директива НКВС СРСР за підписом заступника наркома В.М. Меркулова. Вона багато в чому відрізняється від аналізованих вище документів – і за обсягом (набагато більша), і за змістом. Директива опублікована у 2016 році у восьмитомному виданні «Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017)» [2, с. 145–151], проте не повністю. Нам вдалося віднайти повний текст директиви в Державному галузевому архіві Служби безпеки України [3, ф.16, спр. 526, арк. 10–14 зв.]. На цей текст ми й будемо посилалися далі.

Перше, на що слід звернути увагу при вивченні директиви, – враження, що при її підготовці вже був максимально врахований досвід роботи органів НКВС за попередні два місяці. Документ призначався наркомам внутрішніх справ УРСР і БРСР, начальникам прифронтових Управлінь НКВС та транспортних відділів, а також керівникам оперативних управлінь НКВС СРСР (контррозвідального, секретно-політичного, транспортного та деяких інших). У першому пункті першого розділу директиви відповідним республіканським наркоматам і УНКВС наказувалося «услід за вигнанням окупантів ... разом із відновленням постійного апарату НКВС у звільнених містах і районах, негайно направляти в ці міста і райони заздалегідь підготовлені оперативно-чекістські групи НКВС-УНКВС, із завданням очищення їх від ставлеників і посібників окупантів, виявлення агентури німецьких розвідувальних органів і організації проти них активних контррозвідувальних заходів». Мабуть, ураховуючи вже наявний негативний досвід поспішності і неузгодженості дій між територіальними органами НКВС і відповідними Особливими відділами, керівництво союзного наркомату вимагало: «оперативно-чекістську роботу в звільнених містах і районах розгортати за взаємною попередньою домовленістю».

Другий пункт директиви чітко встановлював: «Роботу в звільнених містах і районах розпочинати з арештів усіх раніше виявлених ставлеників і активних посібників німців, зі встановлення зв'язку з агентурою, що залишена і залишилася на тимчасово окупованій території, з опитування заявників і місцевих жителів».

Далі йшло застереження, яке було, швидше за все, висновком із попередніх невдач та помилок: «При відновленні зв'язку з агентурою, враховувати можливість її перевербовування німцями. Тому, перш ніж встановлювати з цією агентурою довірчо-ділові стосунки, необхідно ретельно її перевіряти, з'ясувавши, як конкретно поведився при німцях кожен агент».

Щоб дати реальне уявлення щодо характеру і обсягів роботи «чекістів» на звільнених територіях, варто навести повністю перелік тих категорій, яких треба було «слідством у справах заарештованих ставлеників німців, опитуваннями агентури, заявників і місцевих жителів» встановлювати і брати на облік:

«а) особовий склад розвідувальних, контррозвідувальних, поліцейських і адміністративних німецьких органів, що діяли на тимчасово захопленій супротивником території, із зазначенням настановчих даних і прикмет кожної особи;

б) власників і мешканців будинків, у яких розміщувалися згадані вище органи і мешкали їх офіційні співробітники або розвідники, а також їх обслуговуючий персонал;

в) агентури німецької військової розвідки, гестапо і таємної польової поліції, залишеної в цьому місті-районі або перекинutoї раніше німцями в наш тил: резидентів, агентів-розвідників, диверсантів, терористів, радистів, зв'язківців, власників явочних квартир, провідників і переправників;

г) членів магістратів, місцевих самоуправлінь, старост, службовців поліції і інших адміністративних німецьких органів;

д) зрадників батьківщини, зрадників, провокаторів і німецьких посібників, що сприяли окупантам в проведенні різного роду заходів (виявлення комуністів, партизан, військовослужбовців Червоної Армії, вилучення у населення продовольства, фуражу, худоби, теплого одягу тощо);

е) учасників контрреволюційних білогвардійських та націоналістичних організацій, створених німцями;

ж) учасників створених німцями банд, які використовувалися для охорони населених пунктів, виконання каральних і реквізиційних функцій із виявлення і затримання партизан і військовослужбовців Червоної Армії, що втекли з полону і вийшли з оточення, а також для бандитських нальотів у нашому тилу;

з) власників радіостанцій, складів продовольства і боєприпасів, залишених німцями в нашому тилу для своєї агентури і бандитських груп;

і) членів і кандидатів ВКП(б) і ВЛКСМ, що пройшли реєстрацію у німців;

к) жінок, що вийшли заміж за офіцерів, солдатів і чиновників німецької армії;

л) власників притонів і будинків розпусти;

м) усіх без виключення осіб, що служили в створених німцями установах і підприємствах, незалежно від роду обов'язків (виключаючи насильно мобілізований контингент), а також усіх осіб, що добровільно робили послуги німцям, якого б характеру ці послуги не були;

н) осіб, що добровільно пішли з німцями, членів їх сімей і зв'язки, що залишилися на нашій території».

Усі зазначені в пунктах: «а», «б», «г», «д», «е», «ж», «з», «к», «л» підлягали негайному арешту.

«Дрібних службовців», створених німцями установ і організацій (опалювачів, прибиральниць, сторожів, рядових канцелярських службовців), рекомендувалося заарештовувати лише за наявності матеріалів про зрадницьку роботу з їх боку при німцях. Інших осіб, що підлягали обліку, слід було забезпечити агентурним спостереженням.

Осіб, згаданих у п.п. «б», треба було ретельно допитати «на предмет виявлення офіційних співробітників розвідки і радянських громадян, які відвідують розвідоргани і квартири офіцерів розвідки».

До директиви додавався спеціальний перелік питань, якими слід було керуватися при роботі з агентурою, опитуваннях населення і слідстві у справах заарештованих.

Особлива увага в директиві приділялася комуністам і комсомольцям, які пройшли під час окупації реєстрацію. Слід було організувати допит усіх цих осіб. «При допиті кожного з них з'ясувати, чому він залишився у німців, що спонукало його піти на реєстрацію, про що його німці запитували, кого він видав, чи пропонували німці йому співпрацювати з ними в тій або іншій формі. Якщо допитуваного викрили у співпраці з німцями, то його необхідно заарештувати і вести слідство на з'ясування усіх обставин справи».

Директива вимагала від керівників органів НКВС організувати за допомогою частин військ НКВД і міліції «ретельну перевірку усіх підвальних, горищних і складських приміщень (у тому числі і в зруйнованих будівлях) в населених пунктах і віддалених від них будовах на предмет виявлення залишених німцями радіостанцій, складів продовольства, зброї і боєприпасів, забезпечивши при цьому необхідну обережність, враховуючи можливість мінування цих приміщень німцями» [3, арк. 10–11].

Загалом директива містить широке коло питань, пов'язаних з організацією контррозвідувальної роботи в умовах війни (що потребує спеціального дослідження). Але хотілося б звернути увагу на таке: як НКВС поступово повертається до «улюблених сюжетів» політичного сиску, в порівнянні з попередніми документами, їх стає значно більше. Наприклад, 7-й пункт першого розділу прямо вимагає: «З'ясувати, яка конкретна робота проводилася в районі або місті російською білоеміграцією, їх спілками і товариствами (НТСНІ, РОВС, РФС, БРП і так далі), чи були випадки приїзду колишніх поміщиків, дворян й іншого білогвардійського елементу, виявити і узяти в активну розробку їх зв'язки».

А далі, на прикладі наступного пункту, вже спостерігаємо за поверненням до «класики» чекістських інтересів: «Відновити облік і забезпечити агентурну розробку троцькістів, правих, колишніх членів антирадянських політпартій, виключених із ВКП(б), буржуазних націоналістів, представників колишньої царської адміністрації тощо. Через агентуру по цих контингентах з'ясувати, в чому виражалася їх практична ворожа робота перед приходом німців, під час панування німецьких загарбників, у чому вона виражається нині. При отриманні конкретних даних про це – винних осіб заарештовувати».

Не оминули увагою і «церковників та сектантів». Але в цьому питанні в умовах війни енкаведисти мали діяти обережніше, ніж у довоєнні роки. З одного боку, Меркулов вимагав: «Керівників і активістів церковно-сектантських організацій, у тому випадку, якщо вони виступали прямими німецькими пособниками, заарештувати і вести відносно їх належне слідство». Водночас наказувалося «через агентуру з'ясувати настрої місцевого населення, у тому числі вірян, у зв'язку з церковними заходами німців, щоб за цими матеріалами можна було визначити правильну лінію відносно подальшого існування відкритих німцями церков і сектантських молитовних будинків. У зв'язку з цим,

питання арешту служителів культу і закриття церков, відкритих німцями, без узгодження з 3-м Управлінням НКВС СРСР не вирішувати» [3, арк. 11 зв.].

Останній розділ директиви стосувався форм та періодичності звітності щодо її виконання: «У міру накопичення матеріалів, але не рідше як один раз на декаду, по кожному звільненому від окупантів місту-району представляти в НКВС СРСР доповідні записки із таких питань: 1. Становище в місті-районі за окупантів. 2. Становище в місті-районі після вигнання окупантів. 3. Підсумки оперативно-чекістської роботи. Кожний розділ містив відповіді на широке коло конкретних питань.

Слід було «разом із доповідними записками надсилати виявлені і вилучені найцікавіші документи, що характеризують діяльність окупантів. За найцікавішими справами викритої агентури супротивника і контрреволюційних формувань представляти у відповідні управління НКВД СРСР окремі повідомлення із зазначенням запланованих і вжитих заходів у цих справах» [3, арк. 13 зв., 14 зв.].

Таким чином, аналіз трьох керівних відомчих документів НКВС (наказу НКВС СРСР від 12 грудня 1941 р., директиви НКВС УРСР від 16 грудня 1941 р., директиви НКВС СРСР від 18 лютого 1942 р.) свідчить, що союзний і республіканський наркомати у вкрай складних умовах війни досить оперативно відреагували на появу нового на той час явища – «звільнені від окупантів території» (як результат контрнаступальних операцій радянських військ наприкінці 1941 – на початку 1942 рр.), забезпечивши швидке відновлення органів влади, зокрема органів НКВС, діяльність яких на той час була спрямована здебільшого на виконання завдань боротьби із загарбниками. Директива НКВС СРСР від 18 лютого 1942 року була підготовлена з урахуванням накопиченого на той час досвіду діяльності органів НКВС на звільнених територіях. Цей досвід потребує подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ярмиш О.Н., Греченко В.А. Діяльність міліції УРСР у листопаді 1941 – середині січня 1942 років. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2022. № 3. С. 5–15.
2. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи (1917–2017): наук. видання. Т. 5. НКВС–МВС радянської України у Другій світовій війні та в повоєнний період сталінської диктатури (22 червня 1941 р. – 5 березня 1953 р.). Харків, 2016. 980 с.
3. Галузевий державний архів СБУ. Ф. 16. Спр. 526. Арк. 10–14 зв.

REFERENCES

1. Yarmysh O.N., Hrechenko V.A. (2022). Diialnist militsii URSR u lystopadi 1941 – seredyni 1942 rokiv. "Activity of the police of the Ukrainian SSR in November 1941 – mid-January 1942". Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine. №. 3. P. 5-15 [in Ukrainian].
2. "Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Events, Leaders, Documents (1917-2017)": a scientific publication. Vol. 5. The People's Commissariat of Internal Affairs –the Ministry of Internal Affairs of Soviet Ukraine in the Second World War and the Postwar Period of Stalin's Dictatorship (June 22, 1941 - March 5, 1953). Kharkiv, 2016. 980 p. [in Ukrainian].
3. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv SBU. "Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine". File 16. Case 526. Application 10-14 [in Ukrainian].

Riabyi Serhii,

Candidate of Juridical Sciences, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Department of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7854-4193

FEATURES OF THE ACTIVITIES OF THE PEOPLE'S COMMISSARIAT OF INTERNAL AFFAIRS OF THE USSR IN THE TERRITORIES LIBERATED FROM THE NAZI OCCUPANTS IN LATE 1941 - THE FIRST HALF OF 1942

The article deals with the historical and legal aspects of the activity of the bodies of the People's Commissariat of Internal Affairs (hereinafter – PCIA) of the Ukrainian SSR during the Great Patriotic War, one of the turning points in the development of the state and society in the territories liberated from the Nazi occupiers in late 1941 – the first half of 1942. The author analyzed the normative and reporting materials of the archival departments. It shows the complexity of the tasks, which the bodies of the PCIA system of the Ukrainian SSR had to face after the liberation of certain territories from the Nazi occupants. In the course of analyzing published and found in the archives departmental normative and reporting materials, new aspects of the tasks that were set before the bodies of the PCIA system of the Ukrainian SSR in connection with the liberation of certain territories from the occupants, and some results of their implementation in late 1941 – the first half of 1942 are revealed. During the period in question, the Union of Soviet Socialist Republics suffered catastrophic military failures, leading to the abandonment of territories with millions of inhabitants and vast industrial resources. As a result, the Stalinist regime was in mortal danger, and the authorities were forced to make significant changes. In particular, they had to curtail the policy of the masses, which was the essence of the PCIA in the 1930s. The tasks of resolute struggle against the real enemy came to the fore. This is also proved by the content of the normative documents quoted in the article on the tasks of the PCIA bodies in the territories liberated from the occupiers. It is important that the study of these materials provides a basis for the possible use of the experience of the past in modern conditions: after all, the problems that our special services, police, National Guard, and other law enforcement agencies are currently facing in the liberation of Ukrainian territories from the Russian occupiers are in many ways similar to what took place in our country in late 1941 and early 1942.

Keywords: German-Soviet war, liberated territories, PCIA bodies, activities, orders, directives.

Отримано 16.06.2023

© Riabyi Serhii, 2023

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2023.2\(60\).1](https://doi.org/10.36486/np.2023.2(60).1)

Issue 2(60) 2023

[http:// naukaipravookhorona.com/](http://naukaipravookhorona.com/)